

A MAGYAR „CIGÁNYZENE” KÜLFÖLDÖN

Amikor az első gőzvasút Magyarországról elindult nyugatra, a cigánymuzsikusok valószínűleg rajta ültek. Az 1840-es évek óta rendszeresen járnak külföldi szereplésekre Béctől—Londonig. Pedig előfordult, hogy a vasúti jegy árát sem keresték meg, és gyalog (!) kellett hazajönniük...

A századfordulón már Amerikában is hódít a magyar cigánymuzsika. Erdélyi Náci szegedi primás a washingtoni Fehér Házban arat sikert. Tanítványa, a sápadt arcú Dankó Pista pedig Moszkvában vendégszerepel. De alkalmi bandájával balsikerrel járt, miként Napóleon, mert a vezért magára hagyták a tagok. Amerikai ízű reklámmal lépett az újvilági fővárosba Fráter Lóránd, a „nótás kapitány”. Rokona lévén az angol királynak, az élelmes reklámfőnök mindkettőjük arcképét plakátra nyomtatta, a királyét is és a cigányzenekar-vezetőjét is.

1934-ben alakult a híres rajkózenekar, Szigeti József hegedűművész ötletéből, Rigó Gábor karnagy vezetésével. Itt szerzett előadói, színpadi gyakorlatot sok mai világjáró primásunk. A rajkók meghódították Olaszországot, sőt a déltengeri tájakat is, és Dél-Afrikában is bemutatkoztak.

Az 1950-es években már nem is keltett különösebb föltűnést, amikor Távolskeletre, Kínába, majd Ausztráliába is elrepült a magyar cigányzenész. A gőzvasút, a tengeri hajó után a repülőgépet is megszokta, és körüljárta a földgolyót.

A külföld manapság kétségkívül igényli és meglepően ünnepli a magyar cigányzenét. Impresszáriók szerződési ajánlatokkal kopogtatnak Budapesten.

„Cigányzenekar” néven természetesen azt a hagyományos hangszereggyűtest és játékmódot keresik, amely immár 150—200 éve kialakult és apáról-fiúra száll. Bihari János cigányprimás 1801—2-ben öttagú cigányzenekarral mutatkozott be Pest-Budán: vonóshangszerekkel, melyekhez járult egy támasztóhangszer, a sokhúros cimbalom, két fűrges cimbalomverővel. Ezt a muzsikát hallgathatta elismeréssel Beethoven, és könyvet írt róla az ifju Liszt Ferenc. De tévedett, amikor szó szerint „cigány” zenének vélte a „magyar” népzeneét. Hiszen a dallamok legtöbbször magyar szerzők szerzették, a hangszerek európaiak, a játékmód főképp a barokk zenegyakorlatból táplálkozik, és alig van köze a vándorló cigánynép folklórjához. A zenészek sem szükségképpen cigány származásúak.

A századforduló táján már 12—24 tagú cigányzenekarokat vezettek a külföldön is ismert híres primások: Banda Marci, Rácz Pali, Radics Béla, Magyar Imre. A nagylétszámú zenekarban szinte állandóan együttzengnek a primáshegedű, másodprimhegedű, terchegedű, alsó- és felső- kontrahegedűk, brácsák, két-három cselló, bőgő és cimbalom, két nagy- és egy kisklarinét. Tulajdonképpen ezek a nagyzenekarok alapozzák meg a cigányzenének világhírét, hangversenyszerű gyakorlatát.

Teljes értékű cigányzenekarban legalább kilenc tag kívánatos: primás, másodprimás, terces, kontrás, brácsás, csellós, bőgős, cimbalmos és klarinétos. Sajnos,

ilyen létszámú cigányzenekar évek óta nincs itthon, mert költségét nem bírja el a hazai vendéglátóipar. De külföldre gyakran indul 16—20 tagú is. Ez addig van együtt, amíg szerződése érvényes.

Budapesten, az ország fővárosában mintegy 800—1000 cigányzenész él. Manapság fele itthon muzsikál, mintegy száz vendéglátói helyen, fele pedig külföldön távol Moszkvától—Londonig, Helsinkitől—Szófiáig. Egy-két éve a kereslet akkora, hogy a vidéki zenekarok külföldi szerződtetése is elkezdődött. Rendszerint 3 hónapra kötnek szerződést, mert ezután már nagyon hazahúz a szív a családhoz. Előfordul éves szerződés is, mert így már vámmentesen hozhatja haza a zenész a keresetéből vásárolt árut. (Pár év alatt kb. 900 autót hoztak be cigányzenészeink.)

Vannak nyugaton letelepedett cigányzenészeink is. Kivándoroltak az 1930-as években, vagy 1945-ben, mint üldözöttek, hadifoglyok, és kint nősültek. De ma is a magyar nyelvet beszélik, és magyar nótát ír némelyik, mint Hágában Sárközi Márkus nyugalmazott cigányzenész. Szerzeménye mintha régi kuruc dal, vagy virágének volna... Csámpai Ivó a müncheni rádióknak készít cigányzenekari hangszerelést, Toki—Horváth Gyula pedig őszintén vallja, hogy: „Idekint abból élek, amit a Fővárosi Népi Zenekarban tanultunk!” A 32 tagú együttest 1951-ben alapítottuk, az akkori híres „öregemből”, sajnos mindössze pár évig állt fenn.

— Mit muzsikál a magyar cigányzenekar külföldön, mit kér tőle a kedves közönség? — „Kontinentális műsort!” — hangzik a külföldre járók elgondolkoztató válasza. Tehát kint más a műsor, nem az itthoni. — *1966. nyaráig 12 országban végiglátogattuk a cigányzenekarainkat, és helyszíni tapasztalataink vannak a mai helyzetről zeneigényről, a „kontinentális műsorról”.*

A cigányzenekar műsorideje külföldön is rendszerint 6 óra, szünettel 300 perc! Verbunkossal, vagy indulóval szokás „bekezdeni”, ahogy idehaza százötven éve hagyomány. A verbunkos nagyobb hangszeres mű, 1—2 percig tart. Folytatása a friss. Dallamára akkordfelbontásokkal variációt rögtönöz a primhegedű, a klarinét, a cimbalom, majd ismét a pimhegedű. Szokás, hogy gyorsabb tempóban lép be valamelyik variáló hangszer, és olyan tűzijátékot produkál, melyre mindig „bejön” a taps.

Évezredes múltja van a magyar népdal régi, ősi rétegének, ötfokú, kvintváltó vagy ereszkedő vonalú, tömör dallamoknak, parlando-rubato vagy táncritmusban. Az európai fülnek keleti különlegességet jelentenek. Alig féltucatnyi ilyenféle dalmunk él. Az egész készlet 1—2 perc alatt eljátszható. De — amint a tapasztalt primás hangsúlyozza, — enélkül ma nem mehet külföldre cigányzenekar. A parland-rubato, vagy „hallgató-nóta” kötetlen, szabad ritmusát egyszerre játssza a zenekar minden tagja: ez olyan magyaros zenei előadásmód, amelyet manapság a külföld semmiféle más zenében nem hall. Sajnos, az újabb hallgató-nóták zenéje annyira egyforma, egy kaptafára készül, hogy a vendég gyakran szóvát teszi: „Vajon miért játssza a primás többször ugyanazt a dallamot?”! A primás meglepődik a kérdésen. Hiszen ő már a harmadik-negyediknél tart, de a külföldi, — akit nem támogat szövegélmény, — többször ugyanazt a dallamot véli felismerni.

A „kontinentális műsorban” kevés a mai hallgató. Annál több a lassú csárdás, főképpen az 1914-es világháború katonanótái, parasztdalai. Ezeket a szomszédos népek fiai is hallgatták és dalolták, szinte nemzetközi kötődatba vésődtek. „Duva” vagy „mars” kísérettel, középtempóban szívesen hallgatja a külföldi 5—10 percig is.

A hallgató nóta és a lassú csárdás képviseli népzeneink új rétegét. Frissel fejezik be a hallgató- és csárdás-csokrot is. A 300 perces mamut-műsoridőben fontos kitöltő a magyar operett muzsika. Szinte minden este várja kéri a közönség Lehár: Víg özvegy, Mosoly országa, Kálmán: Csárdáskirálynő, Cirkuszhercegnő, Jacobi:

Leányvásár, Sibyll, Kacsóh: János vitéz egyveleget, és ez egyenként 10—15 percre rúg. Ábrahám, Huszka, Lajtai, Brodszky operettdallamait is játszik. Magyar táncslágerek azonban az országhatáron túl ritkán hangzanak. Mosolyogtató, ha néha a külföldi vendég szól a cigánybögősnek, amikor nem az operettkotta szerinti basszust játsza, hanem valami „romásat”. Kottából ők sokszor jobban ismerik az akkordot, mint a mi „roma” fiaink!

A „kontinentális műsor” fő jellegzetessége, hogy mindig felöleli a vendéglátó ország tucatnyi népszerű dallamát is, a népdaltól a divatos táncslágerig, indulóig. Németeknek jódlit játszanak, „hopszassza” keringőt, Radecky és Alte Kamerad polka-indulót. A hollandoknak, belgáknak az utcai verklisek kedves melódiáit, franciáknak sanzonokat, musett-keringőt, britteknek a Burns ballada pentaton angol keringőjét, tengerész indulót muzsikálnak.

Igen színesen játszik a klasszikus tánczenének számító bécsi nagykeringőket, a délamerikai tangókat, rumbákat, néhány hazai „puszta-fox”-ot, és minden dallamos divat-újdonoságot, Bernstein: Tonyht-jéig.

Érdekes, hogy legalább tucatnyi régi orosz és mai szovjet népszerű dallamot is kérnek minden este a magyar cigányzenekartól. Talán ezek a második világháború emlékei?... Egy évtized óta a román zene virtuóz számai mindennapi produkciók, de múltban vannak. Valami új magyar műfajfélnak kellene ezeket felváltani.

Liszt: Rapszódia, Kodály: Kállai kettős, Bartók: Este a székelyeknél csak az igényesebb zenekaroknál szerepelnek. Az operaegyveleget ma már stílusalannak találják a cigányzenekar előadásában, de — sajnos — még mindig kéri a közönség. Viszont művészi siker néhány cimbalmos játékában Mozart, Beethoven, Chopin egy-egy apró remeke.

Sokféle mérést végeztünk külföldi útunkon, miközben az „utca zenéjét” tanulmányoztuk. Összehasonlítottuk mit „termel” például Münchenben a Hofbrau fúvós-zenekara, vagy a Restaurant Piroska magyar cigányzenekara ugyanannyi másodperc alatt? A teljes értékelés külön tanulmányt kíván. De máris kitűnik, hogy a cigányzenének, „hallgató-csárdás-friss” hármastempójúsága hódító erejű, sűrűbb ütem (hangsúly) váltása, harmonizálása változatosabb, mint a mai külföldi szórakoztató zenék bármelyikéé. Tempóváltásai váratlanok, szinte percenként hoznak meglepetést. Vagyis stoppperral mérhető, hogy „többet és változatosabbat termel”. (Ezt a kutatói mérőmódszert itt vezettük be először.)

Talán a jövőben éppen ezzel tudjuk világosabban megmagyarázni a cigányzene jelenlegi külföldi sikerét, vonzását, és eredményeit.

Volly István